

pathie te willen schetsen. Ziehier ook een wezenlijk verschil tussen *Vrijdag* en *De dans van de reiger*. Maar dat betekent niet dat stukken over arbeiders ook makkelijker kunnen overtuigen (zie *Suiker*, waar de empathie ons met veel te veel zoetmiddel wordt ingelepeld). *Vrijdag* trekt ons binnen in een volks milieu, maar het dwingt ons daar ook te blijven, en dit om twee redenen. Ten eerste eerste stelt iedere uitspraak over sex – en er zijn er bijna geen andere – onze gangbare moraal in vraag. Maar de manier waarop, de botte formuleringen, de ongegeneerdheid waarmee men mekaar aanspreekt, dat alles zit gegoten in een stijl die Claus zo dicht mogelijk bij een soort algemeen Vlaams heeft laten aanleunen. Die taal wordt vaak gekunsteld genoemd, en strikt genomen zal ze dat ook wel zijn, in de zin van ‘samengesteld’, maar in een lectuur of op scene *klinkt* ze vooral goed, heel natuurlijk, transparant, en barst ze van de ronkende uitdrukkingen die in een volks klimaat zo goed gedijen. In *Vrijdag* hangt Vlaanderen niet als een geschilderd achterdoek, het staat zelf op de scene, in al zijn benepenheid, maar ook met grote sympathie voor het getypeerde individu dat er weerbarstig in rondwaalt. De seksuele omgang is één groot arrangement, alles wordt ‘geregeld’. Iedereen koopt op een simpele manier zijn schuld af.

Zoals tijdens de monologen van Edward in *De dans van de reiger* de taal naar een ander register verschuift, installeren de imaginaire scènes tussen vader en dochter ook een andere manier van spreken, een kinderlijke, zonder dat de geloofwaardigheid wordt aangetast. Claus wordt soms ‘beschuldigd’ van naturalisme (alsof een voorstellingswijze een veroordeling kan oplopen), maar hij is zelden naturalistisch; meestal wint het artificiële het bij hem van het spreek-eigene. De keren dat hij daar toch voor kiest, blijkt hem dat goed af te gaan.

Literaire interpreters hebben het stuk uitgeplozen op verwijzingen naar de katholieke cultuur, specifiek nog naar de mis. Iedere keer er bijvoorbeeld iemand een glas wijn heft zouden we aan een pastoor moeten denken, en aan de commentaar die het personage er op uitlokt. Ik geloof niet dat het stuk, de te ensceneren toneeltekst, daarom zijn tijd zal overleven. Wel omwille van de voortdurend kantelende visies op sex en relaties, de brutaliteit van de verhoudingen en de sterke personages. (Nog zo’n misvatting, dat we bij Claus vlakke en diepzinnige, interessante en minder interessante figuren moeten onderscheiden. Erik bijvoorbeeld, de jonge opportunist die zijn kans grijpt als Georges in de doos zit, maar even vlug weer ophoepelt als hij vrij komt, is minstens even revelerend over de *con-*

dition humaine als de schuld-bewuste *ex-gevangene*).

Hoe Claus luttele maanden nadien met zoiets als *Tand om tand* voor de pinnen komt (eigenlijk al geschreven in ’64, pas zes jaar nadien opgevoerd), is onbegrijpelijk. Hekelaars van de Vlaamse onafhankelijkheids-gedachte zullen de oren spitsen als ze weten dat het zich afspeelt in een homogene volkseigen staat, waar de leeuw, toch maar een smerig, exotisch wild beest, vervangen werd door een zwarte hengst, maar dat is meteen de enige spitse vondst die Claus in deze melige, sentimentele en multimediale (!) revue wist te bedenken. Eigenaardig dat Claus, die in zijn oeuvre constant strijd wil leveren met zijn geboorteland, de kans die hij zelf genereert, ook weer helemaal verkwanselt.

Het Belgische kolonialisme krijgt in *Leven en werken van Leopold II* (’70) wel een aantal snieren. Dit merkwaardige stuk, een ten onrechte vergeten groteske parade, rekent niet echt analytisch af met het koloniale royalisme, maar presenteert 29 taferelen die op satirische wijze de kroon ontbloten. Bijzonder geestig is de hobby van Leo II: hij zoekt als amateur-taxidermist naar de ideale neger. Zijn verzameling groeit, maar hij blijft ontevreden. Geen enkele neger blijkt ongeschonden. ‘Een poppenkast’, schreef Jac Heijer destijds. Met deze tekst valt zeker iets te proberen.

Claus is de jaren zestig als veelschrijver doorgekomen, als grossist die terwille van een grote omzet regelmatig met de kwaliteit van de merchandise foertert. Het saldo oninteressante mislukkingen dicht aan. Het totaalspektakel, een genre dat Claus steeds vaker als resultaat van nieuwe teksten voor ogen staat, geeft weinig prikkelende impulsen. Claus ver-

spilt zichzelf te veel, hij onaneert er duchtig op los. Zijn experimenten vertonen weinig onderlinge samenhang, en enten zich al helemaal niet op dramaturgische vragen die zijn oudere stukken hem zouden kunnen stellen. Rode draden of trefwoorden zijn altijd wel terug te vinden, maar de formele en vooral kwalitatieve verschillen vallen veel harder op. Zijn werk evolueert niet, maar presenteert zich als een kermis van invallen en opdrachten.

Maar verrassend snel na *Vrijdag* verschijnt een stuk dat opnieuw overtuigt, *Interieur*, een realistische compositie van een familie die door de katholieke moraal geknecht is in de persoon van een pseudo-geëmancipeerde pastoor (je zou dit stuk kunnen schilderen, als een groepsportret). *Interieur* is complexer dan *Vrijdag*, omdat de leden van de familie Heylen, verburgerlijkte dorpelingen, vaak uit schaamte, meer verbergen dan Georges, Jeanne en Erik, en een bewind van heimelijkheid scheppen die de titel een extra betekenis meegeeft. Maar de taal dwingt minder betrokkenheid af. Claus heeft de neiging om een gezapig Vlaams sfeertje onnodig te spekken met anekdoten, zogenaamd om authenticiteit te versterken (vaak ook om ondertussen in één trek naar een mythe of legende te verwijzen). Dat komt *Interieur* niet ten goede, werkt integendeel averechts.

Zoals iedereen weet is het stuk een toneelbewerking van Claus’ tien jaar oudere roman *Omtrent Deedee*. Hij heeft het boek van zijn licht benevelende schrijftuur ontdaan, de intrige losgesneden, enkele complicerende gebeurtenissen en personages weggehaald en alles weer in elkaar gezet tot een compact kamerspel. Die herschrijvende, herwerkende Claus bevalt mij wel, omdat er een grote relativiteit van dat soort arbeid uitgaat. En bovendien – nu ja, het is hachelijk om een roman met een stuk of een film te vergelijken – is hij er in de volgende ‘herwerking’, in de film *Het sacrament*, in geslaagd de complexiteit van *Deedee* (met alle personages) en de helderheid van *Interieur* te combineren.

Thuis (’75) haakt aan bij de traditie die Claus zelf in het leven heeft geroepen: de individuele strijd tegen katholiek Vlaanderen, in zijn geestdrift om de parochianen van een gezonde moraal te voorzien. *Thuis* is ongetwijfeld een vermakelijk stuk, maar het lokt ook een aantal bedenkingen uit over het terrein dat Claus heeft afgebakend, waarop hij zijn aanval richt. Misschien, zo bedenk ik na *Thuis*, is dat katholieke Vlaanderen toch wel iets te braaf voorgesteld, waardoor ook de kritiek erop aan kracht verliest. Misschien is de wereld van Claus – althans in zijn stukken –

Omslag *Het Goudland*, 1966

Het Goudland, opzet van
Hugo Claus naar Hendrik Conscience